

COVID-19 Korkusunun Kadınlarda Yorgunluk ve Kişisel İyi Oluş Durumu ile İlişkisi: Tanımlayıcı-Kesitsel Araştırma

The Relationship of Fear of COVID-19 on Fatigue and Personal Well-Being in Women: Descriptive-Cross-Sectional Research

^{1b} Filiz ÜNAL TOPRAK^a, ^{1b} Neşe UYSAL^b

^aBolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Bolu, Türkiye

^bAmasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Amasya, Türkiye

ÖZET Amaç: Çalışmanın amacı, koronavirus hastalığı-2019 [coronavirus disease-2019 (COVID-19)] korkusunun kadınlarda yorgunluk ve kişisel iyi oluş durumu ile ilişkisini belirlemektir. **Gereç ve Yöntemler:** Araştırma tanımlayıcı, ilişki arayıcı türdedir. Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de yaşayan 18-65 yaş aralığında olan ve araştırmaya katılmaya onam veren 330 kadın oluşturmuştur. Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu, COVID-19 Korkusu Ölçeği, Yorgunluk Şiddet Ölçeği ve Kişisel İyi Oluş İndeksi-Yetişkin Formu kullanılarak toplanmış olup, veri toplama formları çevrim içi ortamda, sosyal medya platformları aracılığıyla kadınlara gönderilmiştir. **Bulgular:** Çalışmamızda, kadınların dengeli bir kişisel iyi oluş düzeylerine (68,04±14,22) sahip oldukları ancak yorgun oldukları (4,22±1,47) ve ortalamanın üzerinde COVID-19 korkusu (18,41±6,45) yaşadıkları saptanmıştır. COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları ile kişisel iyi oluş indeksi toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı (p=0,019), COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları ile yorgunluk şiddeti toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı (p=0,001), yorgunluk düzeyleri ile kişisel iyi oluş indeksi ortalama puanları arasında negatif yönde anlamlı (p=0,032) bir ilişki olduğu saptanmıştır. **Sonuç:** Araştırma sonucunda elde edilen bulgular kadınların pandemi sürecinden olumsuz etkilendiklerini göstermektedir. Kadınların kronik hastalığının olması, gelir durumunun düşük olması ve çocuk sahibi olması, COVID-19 korkusunu artırmaktadır. Ayrıca COVID-19 korku seviyesi arttıkça, yorgunluk semptomları yaşayan kadınların kişisel iyilik hâlinin de olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Bu nedenle özellikle kadınların pandemi kaynaklı yaşayabilecekleri olumsuzlukları azaltmak için toplumsal ve sosyal farkındalığın artırılması gerekmektedir.

ABSTRACT Objective: The aim of the study is to determine the relationship of fear of coronavirus disease-2019 (COVID-19) on fatigue and personal well-being in women. **Material and Methods:** The research is descriptive and relationship-seeking. The sample of the research consisted of 330 women aged between 18-65 years living in Turkey who gave consent to participate in the research. Research data were collected using Personal Information Form, COVID-19 Fear Scale, Fatigue Violence Scale and Personal Well-Being Index-Adult Form, and data collection forms were sent to women online and via social media platforms. **Results:** In our study, it was concluded that women have a balanced level of personal well-being (68.04±14.22), but they can be evaluated as tired (4.22±1.47) and have a higher than average fear of COVID-19 (18.41±6.45). Negatively significant (p=0.019) between COVID-19 fear scale total scores and personal well-being index total scores, positively significant between COVID-19 Fear Scale total scores and fatigue severity total scores (p=0.001), fatigue levels and personal well-being index total scores. It was found that there was a negative significant (p=0.032) relationship between the mean scores of the well-being index. **Conclusion:** The findings show that women are adversely affected by the pandemic process. The fact that women have chronic diseases, low income and having children increase the fear of COVID-19. In addition, as the level of fear of COVID-19 increased, it was determined that the personal well-being of women who experienced fatigue symptoms was negatively affected. For this reason, it is necessary to raise social and social awareness in order to reduce the negative effects that women may experience due to the pandemic.

Anahtar Kelimeler: COVID-19; virüs; yorgunluk; kişisel iyi oluş; kadın

Keywords: COVID-19; virus; fatigue; personal well-being; woman

İnsanlar üzerinde psikolojik, fizyolojik, sosyolojik birçok alanda olumsuz etkiye sahip olan koronavirus hastalığı-2019 [coronavirus disease-2019

(COVID-19)] salgınının, travmatik etkiler yarattığı bilinmektedir. Olumsuz travmatik etkilerden biri olan COVID-19’a yakalanma korkusu, bireylerin salgına

Correspondence: Filiz ÜNAL TOPRAK

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, Ankara, Türkiye

E-mail: filizorel@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Health Sciences.

Received: 03 Sep 2021

Received in revised form: 02 Oct 2021

Accepted: 06 Oct 2021

Available online: 15 Oct 2021

2536-4391 / Copyright © 2022 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

yönelik algılarını ve tutumlarını etkilemekte, salgından korunma ve salgını kontrol altına almada farklılıklara neden olmakta ve salgının neden olduğu olumsuz psikolojik etkileri artırmaktadır.^{1,2} COVID-19 salgını; toplumu, aileyi ve özellikle de kadınları sağlıktan eğitime, ekonomiden sosyokültürel alanlara kadar birçok boyutta ciddi şekilde etkilemektedir.³ Türkiye’de, COVID-19 vakalarının görülmeye başlamasıyla birlikte eğitime ara verilmiş, günlük yaşamdaki rutin uygulamalar değişime uğramış ve aile bireylerinin evde geçirdiği süre artmıştır.⁴ Pandemi süreci ile aile yapısında ve aile içi rollerdeki değişim ve dönüşüm, özellikle cinsiyetçi öğelerle şekillenen rolleri gereği kadınları daha fazla etkilemiştir. Ayrıca kadın ve erkeğin gereksinimlerinin farklı olması, salgına karşı kadın ve erkeğin fizyolojik tepkilerinin değişiklik göstermesi, salgın sırasında aile ilişkilerindeki dengelerin değişmesi gibi sebepler, tüm yaşam dönemlerinde olduğu gibi salgın dönemlerinde de kadınların erkeklere göre daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır.^{5,6}

Bireysel yaşamda kökten değişiklikler getiren olağanüstü pandemi döneminde COVID-19’un yol açtığı, sorunlar ve ölümcül etkiler, bu hastalığa karşı yüksek bir farkındalık ve seferberlik gerektirmektedir.^{1,5,6} İnsanları fiziksel ve sosyal olarak birbirinden ayırmak ve izole etmek, COVID-19’dan korunmak ve salgının yayılmasını önlemek için alınan en temel stratejidir.⁷ Salgına karşı koruyucu önlemlerden biri olan bu tedbir; sosyal bağları azaltmış, tüm aile bireylerinin evde kalma sürecini uzatmış, kadınların ev içindeki rol ve sorumluluklarının artmasına neden olmuştur. Ayrıca hastalığa yakalanma ve ölüm korkusu nedeniyle anksiyetenin artışı göstermesi, yorgunluğun artışı gibi fiziksel sağlık sorunlarının yaşanması da iyilik hâlinde azalmaya neden olmuştur.^{5,6} Salgınla birlikte iş yükü ve yorgunluk şiddetleri artan kadınların, kısa ve uzun vadede birtakım olumsuzluklarla karşılaşmalarının olası olduğu öngörülmektedir.^{8,9} Yapılan çalışmalar pandemi sürecinde kadınlarda depresyon, sağlık kaygısı, sağlık problemlerinde artma, finansal endişe, rutin alışkanlıkların ve hobilerin ötelenmesine bağlı kişisel iyi oluş düzeyinde azalma ve yalnızlık duygusunun arttığını göstermiştir.^{9,10} Bu gibi nedenlerden dolayı COVID-19 pandemisi süresince bireysel ve sosyal yaşamda,

fiziksel ve psikolojik sağlığı koruyarak hayatta kalma önemli bir gereklilik olmuştur.^{1,5,6}

Küresel salgın süreci, kişisel iyi oluş hâlini etkileyen faktörlerden biridir.^{1,11} COVID-19 salgın sürecinin getirdiği fiziksel ve duygusal yorgunluk hâli, hastalığa yakalanma ile ilgili korkular, geleceğe ilişkin belirsizlik gibi konular bireylerin kişisel iyi oluşlarını etkileyebilmektedir. Bununla birlikte kişisel iyilik hâli, bireyin sağlık algısını da etkilemektedir. Kadınların COVID-19’dan korunmak için koruyucu sağlık davranışlarında bulunmaları, duyguları ve inançları korkularına yansımaktadır.¹¹ Bireyler, inançları doğrultusunda sağlığına ilişkin olumlu davranışlarda bulunmakta ve sorumluluk almaktadır.¹² Olumlu kişisel iyilik hâli, bireyin yaşamının tamamına ilişkin genel bir değerlendirme yapabilmesine, öz bakım sorumluluklarını almasına ve sağlığı geliştirici yaşam davranışları kazanmasında motivasyon sağlamaktadır.^{12,13} Zacher ve Rudolph’un COVID-19 pandemi sürecinde insanların kişisel iyi oluş düzeylerindeki değişimi değerlendirdiği çalışmalarında, salgının başlangıcı olan Aralık 2019 ile Mart 2020 tarihleri arasında katılımcıların yaşam doyumu, olumlu ve olumsuz duygulanım düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık olmadığı; Mart-Mayıs 2020 tarihlerinde ise bu değişkenlerde anlamlı bir düşüş olduğu belirlenmiştir.¹ Blasco-Belled ve ark.’nın COVID-19 sürecinde bireylerin kişisel iyi oluş düzeylerini, yaşam doyumu ve duygudurumlarındaki değişkenlerini değerlendirdikleri araştırma sonucunda, bireylerin yaşam doyumu düzeylerinin umut değişkeni tarafından pozitif yönde, sosyal fobi değişkeni tarafından negatif yönde yordandığı belirlenmiştir.¹⁴ Galasso ve ark., kadınların küresel salgının ciddiyeti ile ilgili daha fazla farkındalık sahibi olduklarını ifade etmektedir. Bu durumda da kadınlar, erkeklere oranla kendilerini daha fazla tehdit altında hissetmekte ve daha az psikolojik iyi oluş bildirmektedirler. Fakat bu durum, psikolojik iyi oluşu olumsuz etkilemesine rağmen küresel salgın ile ilgili tedbirleri almada kadınların daha dikkatli olmasına neden olmaktadır.² Pandemi sürecinde kadınların artan sağlık problemlerini, artan iş yüklerini anlamak, sorunların nedenlerini kavramak ve bunlara yönelik bir eylem planı oluşturabilmek önemlidir. Bu çalışmada amacımız, pandemi sürecinde kadınların COVID-19 korkusu-

nun, yorgunluk ve kişisel iyi oluş durumları ile ilişkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kadınların COVID-19 korkusu ile yorgunluk düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
2. Kadınların COVID-19 korkusu ile kişisel iyi oluş durumları arasında ilişki var mıdır?
3. Kadınların COVID-19 korkusu, yorgunluk düzeyleri ve kişisel iyi oluş durumları üzerinde hangi demografik değişkenler etkilidir?

GEREÇ VE YÖNTEMLER

ARAŞTIRMANIN TİPİ

Araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel türde yürütülen bir çalışmadır.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini; Türkiye’de yaşayan, 18-65 yaş arasında olan, herhangi bir iletişim engeli bulunmayan, Türkçe okuma-yazma becerisi olan, çevrimiçi ortamda araştırmacılar tarafından ulaşılabilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden kadınlar oluşturmuştur. Çalışmanın örneklem sayısının hesaplanmasında, Çifçi ve Demir’in çalışması esas alınmıştır.¹⁵ G*Power 3.1.9.4. programı ile COVID-19 korkusu toplam puan ortalamaları kullanılarak yapılan analizde; %80 güç, Tip 1 hata 0,05, etki düzeyi $d=0,65$ ile örneklem sayısı 330 olarak hesaplanmıştır. Belirlenen örneklem büyüklüğüne ulaşmak için kadınlar, çalışmaya sosyal medya platformlarından davet edilmiş olup, bu yolla ulaşılan ve araştırmaya katılmaya onam vererek anketleri dolduran kadınlar araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Çevrim içi ortamda gönderilen çalışma davetine onam vermeyen kadınlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada belirlenen örneklem sayısına ulaşıldığında, 330 kadının katılımı ile çalışma tamamlanmıştır.

VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışma verileri, 10 Ocak 2021-30 Mart 2021 tarihleri arasında çevrim içi ortamda toplanmıştır. Google Formlar kullanılarak hazırlanan anket formlarına ait link, sosyal medya kanallarından (WhatsApp, Telegram, Facebook, Twitter ve e-posta yolu) anket olarak araştırmacılar tarafından ulaşıla-

bilen kadınlara gönderilmiştir. Anketlerin başlangıç bölümünde; çalışmanın amacı, gizliliği ve gönüllük esasına ilişkin bilgiler verilmiş ve katılımcıların onamları alınmıştır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verileri, Kişisel Bilgi Formu, COVID-19 Korkusu Ölçeği, Yorgunluk Şiddet Ölçeği ve Kişisel İyi Oluş İndeksi-Yetişkin (KİÖİ-Y) Formu kullanılarak toplanmıştır.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Kişisel bilgi formu, çalışmaya katılan kadınların; demografik bilgilerini, öğrenim bilgilerini, çalışma durumunu, çocuk sahibi olma durumlarını vb. soruları içeren, araştırmacılar tarafından hazırlanan 9 maddelik bir formdur.

COVID-19 KORKUSU ÖLÇEĞİ

COVID-19 Korkusu Ölçeği, Satici ve ark. tarafından 2020 yılında Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, 7 maddelik ve tek boyutludur. Ölçekten alınabilecek puan 7-35 arasındadır. Alınan puanın yükselmesi, COVID-19 pandemisi korku düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa değeri ($\alpha=0,82$) olarak bulunmuştur.⁴

YORGUNLUK ŞİDDET ÖLÇEĞİ

Krupp ve ark. tarafından 1989 yılında yorgunluk durumunun belirlenmesi ve tedavisinin sağlanmasında, yorgunluk semptomunun klinik olarak depresyon ve somatik bozukluklardan ayrıldığını belirlemek için geliştirilmiştir. Ölçek, 9 sorudan oluşmaktadır. Her soru 1-7 arasında derecelendirilmektedir. Bir puan yorgunluktan etkilenmenin olmadığını, 7 puan ise yorgunluktan yüksek etkilenmeyi ifade etmektedir. Ölçekten en düşük 9 puan, en yüksek ise 63 puan alınabilmektedir. Toplam skor tüm cevapların toplamının ortalaması olarak değerlendirilmektedir. Yüksek skorlar (skoru 4’ten büyük olan) yorgunluğun arttığını, skorun düşmesi (skoru 4’ten küçük olan) yorgunluğun azaldığını göstermektedir.¹⁶ Armutlu ve ark., ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa değeri ($\alpha=0,88$) olarak bulunmuştur.¹⁷

KİŞİSEL İYİ OLUŞ İNDEKSİ-YETİŞKİN FORMU

Uluslararası İyi Oluş Grubu tarafından geliştirilmiş ve pozitif psikoloji alanında en yaygın kullanılan ölçeklerden birisidir. KİÖİ-Y formu, bireylerin öznel iyi oluş durumlarını 8 yaşam alanıyla ilgili memnuniyet düzeyleri üzerinden ölçmektedir. Form, tematik ve 11'li Likert tipi (0-10) bir ölçme aracıdır. KİÖİ-Y formunun ölçümlendiği yaşam alanları; yaşam standardı, kişisel sağlık, yaşamda başarı, kişisel ilişkiler, kişisel güvenlik, toplumsal bağ/aidiyet, gelecekte emin olma ve maneviyat/din olarak sıralanmaktadır. Ölçekten alınan puan 8 alt boyutun ortalaması ile elde edilmektedir. Ölçekten alınan toplam puanın artması, kişisel iyi oluş algısında artış olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması Meral tarafından 2014 yılında yapılmış olup, Cronbach alfa değeri ($\alpha=0,86$) olarak bulunmuştur.¹⁸

ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bilimsel Araştırma Platformu'ndan yazılı izin (2020-09-17T12_02_11), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan (Tarih: 18.09.2020, Protokol no: 2020/214) onay alınmıştır. Çalışma, 1964 Helsinki Deklarasyonu Prensipleri dikkate alınarak ve etik standartlar izlenerek gerçekleştirilmiştir. Çevrim içi anket katılımcılara araştırmanın amacı, gizliliği, gönüllülük esası ve onam verme durumları ile ilgili bilgileri içeren bir davet mektubu ile gönderilmiştir. Katılımcılardan herhangi bir kişisel bilgi talep edilmemiştir. Cevapları anonim olarak kabul edilmiş olup, araştırmacılar cevapların kime ait olduğunu görmemiştir. Katılımcılardan elde edilen tüm veriler gizli tutulmuş ve sadece araştırmacıların erişebileceği bir e-posta adresinde saklanmıştır.

İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Verilerin analizinde, IBM istatistik 21.0 paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı veriler sayı, yüzde, ortalama, standart sapma ile özetlenmiştir. COVID-19 Korkusu Ölçeği, Yorgunluk Şiddet Ölçeği ve KİÖİ ölçek puanları ile kadınların sosyodemografik özelliklerinin karşılaştırılmasında, parametrik testlerden independent sample t-test ve one-way ANOVA testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki iliş-

kinin değerlendirilmesinde Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık değeri $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışma tanımlayıcı türde planlandığından, araştırma desenine ilişkin birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Çalışmanın 10 Ocak 2021-30 Mart 2021 tarihleri arasında çevrim içi ortamda yapılmış olması, örneklemin sadece araştırmacılar tarafından ulaşılabilen kadınlardan oluşması ve örneklem sayısının küçük olması araştırmanın sınırlılığıdır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan kadınların yaş ortalaması $35,65\pm 11,19$ 'dur. Kadınların %58,5'i evli, %51,2'sinin çocuğu olduğu, %20,9'unun kronik hastalığı bulunduğu, %90,6'sı çekirdek aile yapısında olduğu, %12,4'ünün birlikte yaşadığı yaşlı birey bulunduğu saptanmıştır. Kadınların %58,7'sinin lisans mezunu, %71,8'inin çalışmakta olduğu, %57,6'sının gelir giderine eşit olduğu bildirilmiştir (Tablo 1). Tabloda belirtilmemekle birlikte kadınların COVID-19 Korkusu Ölçeği ortalama puanları $18,41\pm 6,45$; yorgunluk şiddeti ortalama puanları $4,22\pm 1,47$; kişisel iyi oluş düzeyi ortalama puanları $68,04\pm 14,22$ 'dir.

Kadınların tanıtıcı özellikleri ile yorgunluk şiddeti, kişisel iyi oluş durumları ve COVID-19 korku düzeylerinin karşılaştırıldığı bulgular Tablo 2'de verilmiştir. Yaş gruplarına ilişkin yapılan karşılaştırmada, kişisel iyi oluş düzeyleri ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Yapılan "post hoc" analiz sonuçlarına göre 54-64 yaş grubunda yer alan kadınların kişisel iyi oluş düzeyleri, 18-26 yaş grubunda yer alan kadınlardan anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur ($p\leq 0,05$). COVID-19 korku düzeyleri ve yorgunluk şiddeti puan ortalamalarının, yaş grupları arasında anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p\geq 0,05$) (Tablo 2). Yorgunluk şiddeti ortalama puanlarının, eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Yüksek lisans düzeyinde olan kadınların yorgunluk şiddeti ortalama puanlarının, lisans mezunu olan kadınlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p\leq 0,05$). COVID-19 korku düzeyleri ve kişisel iyi oluş du-

TABLO 1: Kadınların tanıtıcı özellikleri (n=330).

Tanıtıcı özellikler	n	%
Yaş	Ortalama±SS: 35,65±11,19	
Medeni durum		
Evli	193	58,5
Bekâr	137	41,5
Aile tipi		
Yalnız	11	3,3
Çekirdek aile	299	90,6
Geniş aile	20	6,1
Eğitim durumu		
İlköğretim	17	5,2
Lise	33	10,0
Üniversite	194	58,7
Lisansüstü	86	26,1
Çalışma durumu		
Çalışıyor	237	71,8
Çalışmıyor	93	28,2
Gelir durumu		
Gelir giderinden az	50	15,2
Gelir giderine eşit	190	57,6
Gelir giderinden fazla	90	27,2
Çocuk sahibi olma		
Var	169	51,2
Yok	161	48,8
Kronik hastalık		
Var	69	20,9
Yok	261	79,1
Birlikte yaşadığı yaşlı birey		
Var	41	12,4
Yok	289	87,6

SS: Standart sapma.

rumlarının, yaş grupları arasında anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p \geq 0,05$) (Tablo 2). Medeni durum, çalışma durumu, yaşlı bireyle yaşama durumu ile yorgunluk şiddeti, kişisel iyi oluş durumu ve COVID-19 korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır ($p \geq 0,05$). Çocuğu olan kadınların COVID-19 korku düzeylerinin, çocuğu olmayan kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p \leq 0,05$) (Tablo 2). Kronik hastalığın olması durumunun, yorgunluk, kişisel iyi oluş ve COVID-19 korku düzeylerini etkilediği saptanmıştır. Kronik hastalığı olan kadınların, kronik hastalığı olmayanlara göre yorgunluk düzeylerinin daha yüksek ol-

duğu, COVID-19 korku düzeylerinin daha yüksek olduğu ve kişisel iyilik durumlarının daha düşük olduğu saptanmıştır ($p \leq 0,05$) (Tablo 2). Gelir düzeylerine göre yapılan karşılaştırmalarda; gelir giderinden az olan kadınların kişisel iyilik durumlarının, gelir giderine eşit ve fazla olan kadınlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır ($p \leq 0,05$). Aile yapılarına ilişkin yapılan karşılaştırmalarda, yalnız yaşayan kadınların kişisel iyi oluş düzeylerinin çekirdek aile yapısı ve geniş aile yapısına sahip kadınlardan daha düşük olduğu saptanmıştır ($p \leq 0,05$) (Tablo 2).

Kadınların kişisel iyilik durumları, yorgunluk şiddetleri ve COVID-19 korku düzeyleri arasındaki ilişki Tablo 3'te gösterilmiştir. COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları ile Yorgunluk Şiddeti Ölçeği toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. COVID-19 korkusunun artması, yorgunluk düzeylerinde zayıf düzeyde bir artmaya neden olmaktadır ($p=0,001$) (Tablo 3). COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları ile KİÖİ toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. COVID-19 korkusunun artması ile kişisel iyi oluş düzeyinde zayıf düzeyde bir azalma olmaktadır ($p=0,019$) (Tablo 3). Yorgunluk düzeyleri ile KİÖİ ortalama puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yorgunluk düzeyindeki azalma, kişisel iyi oluş düzeylerinde zayıf düzeyde bir artmaya neden olmaktadır ($p=0,032$) (Tablo 3).

TARTIŞMA

KADINLARIN COVID-19 KORKUSU, YORGUNLUK VE KİŞİSEL İYİLİK HÂLİ

COVID-19 pandemisi sürecinde uygulanan izolasyon uygulamaları, salgın sürecinin getirdiği kaygı ve psikososyal sorunlar bu süreçte kadınların fiziksel sağlık sorunları yaşamasına, yorgunluk düzeylerinin artmasına ve kişisel iyi oluş durumlarının bozulmasına neden olabilmektedir. Çalışmamızda, kadınların dengeli bir kişisel iyi oluş düzeylerine ($68,04 \pm 14,22$) sahip oldukları, yorgun olarak değerlendirildikleri ($4,22 \pm 1,47$), ortalamanın üzerinde COVID-19 korkusu ($18,41 \pm 6,45$) yaşadıkları belirlenmiştir. COVID-19 pandemi süreci, dünya genelinde yaşanan salgının artışı ve ölüm haberleri

TABLO 2: Kadınların tanıtıcı özellikleri ile kişisel iyi oluş, yorgunluk şiddeti ve COVID-19 korku düzeylerinin karşılaştırması.

Tanıtıcı özellikler	Kişisel iyi oluş düzeyi Ortalama±SS	Yorgunluk şiddeti Ortalama±SS	COVID-19 korkusu Ortalama±SS
Yaş			
18-26	64,75±13,65	4,40±1,51	17,88±5,88
27-35	69,14±14,73	4,28±1,42	17,65±6,83
36-44	70,11±12,96	4,27±1,42	18,15±6,35
45-53	64,04±14,25	3,96±1,58	20,93±7,91
54-64	71,56±15,12	3,83±1,48	20,02±5,15
Test istatistiği**	2,987	2,325	2,307
p değeri	0,019	0,260	0,058
Medeni durum			
Evli	69,06±14,30	4,23±1,47	18,91±6,35
Bekâr	66,56±14,03	4,21±1,47	17,72±6,56
Test istatistiği*	0,074	0,096	0,101
p değeri	0,110	0,927	0,099
Eğitim durumu			
İlköğretim	62,13±17,96	4,36±1,60	20,88±8,70
Lise	71,62±13,45	4,04±1,68	17,12±6,83
Üniversite	66,49±14,34	4,12±1,41	18,15±6,35
Lisansüstü	71,32±12,60	4,50±1,47	19,02±6,18
Test istatistiği**	1,518	4,077	1,637
p değeri	0,210	0,007	0,181
Gelir durumu			
Gelir giderinden az	59,27±15,20	4,38±1,38	21,18±7,67
Gelir giderine eşit	68,57±12,99	4,13±1,43	17,57±6,15
Gelir giderinden fazla	71,79±14,21	4,33±1,43	18,66±5,94
Test istatistiği**	13,73	0,875	6,471
p değeri	0,001	0,418	0,002
Aile durumu			
Yalnız	51,25±11,01	3,70±1,42	2,045±6,40
Çekirdek aile	68,93±13,67	4,26±1,46	18,39±6,43
Geniş aile	63,93±17,70	3,97±1,63	17,70±7,01
Test istatistiği**	9,55	1,083	0,672
p değeri	0,001	0,340	0,512
Çocuk varlığı			
Var	69,45±13,74	4,19±1,48	19,52±6,60
Yok	66,56±14,60	4,26±1,46	17,26±6,10
Test istatistiği*	1,565	0,931	1,603
p değeri	0,065	0,699	0,001
Çalışma durumu			
Çalışıyor	68,61±13,42	4,31±1,47	18,51±6,53
Çalışmıyor	66,57±16,07	4,00±1,46	18,16±6,29
Test istatistiği*	8,274	0,034	0,809
p değeri	0,241	0,079	0,651
Kronik hastalık			
Var	62,91±14,61	4,64±1,32	19,82±6,92
Yok	69,39±13,63	4,11±1,49	18,04±6,29
Test istatistiği*	1,83	0,712	0,889
p değeri	0,001	0,005	0,042
Birlikte yaşadığı yaşlı birey			
Var	64,48±12,94	4,36±1,33	19,12±6,28
Yok	68,54±14,34	4,20±1,49	18,11±6,48
Test istatistiği*	1,051	3,871	0,118
p değeri	0,087	0,552	0,457

*Independent sample t-testi; **One-way ANOVA testi; SS: Standart sapma.

TABLO 3: Kadınların yorgunluk, kişisel iyi oluş ve COVID-19 korku düzeyleriyle arasındaki ilişki.

		Yorgunluk şiddeti ölçeği	Kişisel iyi oluş indeksi
COVID-19 korku ölçeği	r değeri	0,294	-0,129
	p değeri	0,001	0,019
Kişisel iyi oluş indeksi	r değeri	-0,118	
	p değeri	0,032	

r: Pearson korelasyon katsayısı.

nedeniyle kadınlarda ölüm kaygısına bağlı olarak korkuyu artırmış olabilir. Artan kaygı ve korkuyla birlikte kişisel iyi oluş düzeyinin azalması beklenirken, bu çalışmada kadınların iyilik hâlinin dengeli olduğu belirlenmiştir. Çalışmamıza benzer olarak, COVID-19 pandemisi hakkında bilgi edinip kişisel kontrol algısını güçlendiren, stres yönetimini kontrol edebilen, pandemi sürecinde evde dahi fiziksel aktivite yapan, psikolojik esnekliğe sahip olan bireylerin COVID-19 pandemisinde yaşadıkları zorluklar ile daha iyi başa çıktıkları ve iyi oluş hâlini korudukları belirlenmiştir.¹⁹⁻²² Çalışma bulgumuzun aksine, pandemi nedeniyle oluşan korkunun psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkilediği yönünde çalışmalar da bulunmaktadır.^{5,6,23,24} Koronavirüse ilişkin yoğun korku ve kaygı yaşanması psikolojik iyilik halini olumsuz etkilemekle birlikte kadınların zamanla salgın sürecine uyum sağlaması ve yeni yaşam tarzına alışması bu sonuçların nedeni olabilir.

KADINLARIN COVID-19 KORKUSU, YORGUNLUK VE KİŞİSEL İYİLİK HÂLİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kadınların sağlık davranışları, içinde yaşadığı toplumun alışkanlıkları, kendi sağlığını nasıl algıladığı ve bilişsel kapasite düzeyleri gibi birçok faktöre bağlı olarak değişebilmektedir.^{10,25} COVID-19 korkusuyla mücadelede, doğru bilgilere ulaşmak ve bilgiyi doğru biçimde yorumlamak için yeterli eğitim seviyesine sahip olmak gerekmektedir.²⁶ Ayrıca eğitim düzeyinin, dolaylı olarak bireylerin ekonomik durumunu ve gelir düzeyini de etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada, özellikle genç yaşta (18-26), geliri giderden az olan ve yalnız yaşayan kadınların kişisel iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Schuster ve ark., yaşın iyilik hâline etki etmediğini ileri sürerken Isaacowitz, yaşla birlikte artan deneyimin iyilik hâlini artırdığını ifade etmiştir.^{27,28} Ancak yaşın artışıyla işlevselliğin azalması ve fizik-

sel yakınmaların yaşam kalitesini düşürmesi durumuyla çelişkilidir. Altundağ'ın çalışmasında, ekonomik durumunu olumsuz algılayanların daha fazla COVID-19 korkusuna sahip oldukları belirlenmiştir.²⁹ Ekonomik kaygılar kişilerin COVID-19 tedavisine ulaşmaları için engel olabileceği (yol giderleri, hastaneye ulaşım, reçete edilen ilaçlara ulaşım vb.) fikrini oluşturduğundan, bu kişilerde COVID-19'a yakalanma korkusu beraberinde kişisel iyi oluş algısını da olumsuz etkilemekte, korkuyla birlikte salgına yakalanmama çabaları da beraberinde yorgunluğu ortaya çıkarabilmektedir.³⁰ Bu durum ise özellikle kadınlarda yorgunluğun daha fazla hissedilmesine yol açabilir. Buna ek olarak dünya genelindeki karantinalar, uzun süreli fiziksel hareketsizlik dönemlerinin giderek yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu fiziksel hareketsizlik dönemleri, motor nöron uyarılabilirliğinin azalmasına (örneğin inhibisyon) ve sonuç olarak da yorgunluğa katkıda bulunabilir.³¹

Kronik hastalığı olan kadınların COVID-19 korkusuna, sadece COVID-19 için riskli grupta olmaları değil, kronik hastalıklarının yönetiminde yaşadıkları zorluklar da katkı sağlamaktadır.³² Bu çalışmada COVID-19 korkusunun ve yorgunluk düzeyinin, kronik bir hastalığa sahip olanlarda daha fazla olduğu, kişisel iyi oluş durumlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Çalışmamıza benzer olarak COVID-19 salgınının oluşturduğu kaygı, stres ve depresyon gibi psikolojik etkilerin, kadınlarda daha yoğun olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır.^{5,9,10,32} İsrail'de yapılan bir çalışmada, COVID-19 korkusu ile kronik hastalığa sahip olma arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.³³ Kronik hastalığı olan bireylerde COVID-19 korkusunun yüksek olması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir, çünkü süreç boyunca tüm bilgi kaynakları COVID-19'un kronik sağlık sorunu olan kişileri daha fazla etkilediğini vurgulamıştır. Ayrıca COVID-19 dışında bir veya daha fazla kronik sağlık sorununa sahip olmanın ölüm oranını artırdığı belirtilmiştir.^{10,32} Bu tür bilgiler, kronik sağlık sorunları olanların COVID-19 korku düzeylerini artırmış olabilir. Salgın sürecinde kronik hastalığı olan bireylere, uygun takip ve tedavi stratejilerinin geliştirilmesinin ve COVID-19 korkusu için de risk gruplarının ruhsal destek anlamında öncelikli olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Son derece bulaşıcı olan COVID-19, ciddi bir pandemiye neden olmuştur. Hastalığın tedavisine ilişkin geliştirilen bir ilaç olmadığı için birçok ülke tıbbi kaynaklarını tüketmiş ve hastalık nedeniyle hastalanan ve ölenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.¹⁰ Hastalıkla mücadelenin ne zaman başarılı olacağı ve hayatın ne zaman/ne ölçüde “normale” döneceğinin tahmin edilebilir olmaması belirsizliğe ve korkuya neden olmaktadır. Çalışmamızda çocuğu olan kadınların, çocuğu olmayan kadınlara göre daha yüksek COVID-19 korku düzeylerinin olduğu saptanmıştır ($p \leq 0,05$). Çalışmamıza benzer olarak Arısoy ve Çay’ın yaptıkları çalışmada, katılımcıların çocuk sahibi olup olmamalarına göre COVID-19 korku düzeylerinin anlamlı bir biçimde değiştiği; çocuk sahibi olanların, olmayanlara göre COVID-19 korkusunun anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu saptanmıştır.³⁴ Shevlin ve ark., COVID-19 salgını sürecinde bakmakla yükümlü çocukların olmasının stres düzeyini yükselttiğini belirtmişlerdir.³⁵ Ebeveyn olmanın, çocukların sağlığının korunması ve geleceğe yönelik iyi bir yaşamın sunulması gibi önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak yaşanan pandemi süreci, ebeveynlerin sorumluluklarını yerine getirmelerini güçleştirmiştir. Bununla birlikte kadınların sevdiklerini kaybetme düşüncesi, COVID-19 korkusunu artırıcı etki göstermiş olabilir. Çalışmamızda, eğitim seviyesi yüksek lisans düzeyinde olan kadınların yorgunluk şiddeti ortalama puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p \leq 0,05$). Yapılan çalışmalarda benzer olarak daha yüksek COVID-19 korkusu, daha yüksek stres ve yorgunluk ile ilişkili bulunmuştur.^{2-4,25} Lisansüstü eğitim düzeyine sahip kadınların çalışma yaşamıyla birlikte lisansüstü eğitim için zaman ayırmak zorunda olması ve evdeki sorumluluklarla birlikte eğitim sürecinin birlikte yürütülmesi, yorgunluk şiddetinin artmasına neden olabilir.

KADINLARDA COVID-19 KORKUSU, YORGUNLUK VE KİŞİSEL İYİLİK HÂLİ İLİŞKİSİ

COVID-19 pandemisi, karantina ve buna bağlı izolasyon, değersizlik korkusu ve enfeksiyon korkusu gibi çeşitli nedenler bireyler arasında kaygı ve korku belirtilerini şiddetlendirebilir.^{1,6-8,32} Çalışmamızda, COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları ile kişi-

sel iyi oluş toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı, yorgunluk şiddeti toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Yorgunluk düzeyleri ile KİÖİ ortalama puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Olumsuz bir duygu olan COVID-19 korkusu, diğer olumsuzlukları tetiklemekte, yorgunluğu artırmakta ve kişisel iyi oluş durumunu daha da kötüleştirmektedir.^{7,8,11,26} Algılanan COVID-19 ve korkusu birbiriyle ilişkili olmasına rağmen erişkinlerde yapılan araştırmalarla uyumlu olarak, daha yüksek COVID-19 korkusu, daha yüksek stres ve yorgunluk ile daha düşük iyi oluş hâli ve genel sağlık ile ilişkilendirilmektedir.^{2-4,25} Korku, bireylerin fiziksel reaksiyonlarını, bilişsel fonksiyonlarını, mental durumlarını ve algılarını etkileyebilen güçlü bir duygudur. Artan korku şiddeti yorgunluğun artmasında da rol oynamaktadır.³⁰⁻³² Çalışma bulgularımız literatürle benzerlik göstermektedir.

SONUÇ

Çalışma bulguları, kadınların pandemi sürecinden olumsuz etkilendiklerini göstermektedir. Araştırma sonucunda; kadınlarda kronik hastalığın olması, gelir durumunun düşük olması ve çocuk sahibi olmasının COVID-19 korkusu yaşamada risk oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca COVID-19 korku seviyesi arttıkça, yorgunluk semptomları yaşayan kadınların kişisel iyilik hâlinin de olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Pandemi süreci kadın-erkek, genç-yaşlı tüm popülasyonu farklı şekillerde etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Bu nedenle özellikle kadınların, pandemi kaynaklı yaşayabilecekleri olumsuzlukları minimize etmek ve en hafif şekilde atlatabilmelerini sağlamak için toplumsal ve sosyal yönden farkındalığın sağlanması, psikososyal açıdan desteklenmeleri gerekmektedir. Kadın-erkek, yaşlı-genç tüm popülasyon örneklerinden oluşacak bir araştırma grubu ile gelecek çalışmaların planlanması önerilmektedir.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma

ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Filiz Ünal Toprak; **Tasarım:** Filiz Ünal Toprak; **Denetleme/Danışmanlık:** Filiz Ünal Toprak, Neşe Uysal; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Filiz Ünal Toprak, Neşe Uysal; **Analiz ve/veya Yorum:** Filiz Ünal Toprak, Neşe Uysal; **Kaynak Taraması:** Filiz Ünal Toprak; **Makalenin Yazımı:** Filiz Ünal Toprak, Neşe Uysal; **Eleştirel İnceleme:** Filiz Ünal Toprak, Neşe Uysal; **Kaynaklar ve Fon Sağlama:** Filiz Ünal Toprak.

KAYNAKLAR

- Zacher H, Rudolph CW. Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *Am Psychol.* 2021;76(1):50-62. [Crossref] [PubMed]
- Galasso V, Pons V, Profeta P, Becher M, Brouard S, Foucault M. Gender differences in COVID-19 attitudes and behavior: panel evidence from eight countries. *Proc Natl Acad Sci U S A.* 2020;117(44):27285-91. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Cui R, Ding H, Zhu F. Gender inequality in research productivity during the COVID-19 pandemic. *SSRN.* 2020;3623492:1-20. [Link]
- Satici B, Gocet-Tekin E, Deniz ME, Satici SA. Adaptation of the fear of COVID-19 scale: its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *Int J Ment Health Addict.* 2020:1-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Oleschuk M. Gender equity considerations for tenure and promotion during COVID-19. *Can Rev Sociol.* 2020;57(3):502-15. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Pinho-Gomes AC, Peters S, Thompson K, Hockham C, Ripullone K, Woodward M, et al. Where are the women? Gender inequalities in COVID-19 research authorship. *BMJ Glob Health.* 2020;5(7):e002922. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Jacobson NC, Lekkas D, Price G, Heinz MV, Song M, O'Malley AJ, et al. Flattening the mental health curve: COVID-19 stay-at-home orders are associated with alterations in mental health search behavior in the United States. *JMIR Ment Health.* 2020;7(6):e19347. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Diamond R, Willan J. Coronavirus disease 2019: achieving good mental health during social isolation. *Br J Psychiatry.* 2020;217(2): 408-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Nash M, Churchill B. Caring during COVID-19: a gendered analysis of Australian university responses to managing remote working and caring responsibilities. *Gen Work Organ.* 2020;27(5):833-46. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Reger MA, Stanley IH, Joiner TE. Suicide mortality and coronavirus disease 2019-a perfect storm? *JAMA Psychiatry.* 2020;77(11):1093-4. [Crossref] [PubMed]
- Salehinejad MA, Majidnezhad M, Ghanavati E, Kouestanian S, Vicario CM, Nitsche MA, et al. Negative impact of COVID-19 pandemic on sleep quantitative parameters, quality, and circadian alignment: implications for health and psychological well-being. *EXCLI J.* 2020;19:1297-308. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Ferrer R, Klein WM. Risk perceptions and health behavior. *Curr Opin Psychol.* 2015;5:85-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Jamous RM, Sweileh WM, El-Deen Abu Taha AS, Zyoud SH. Beliefs about medicines and self-reported adherence among patients with chronic illness: a study in Palestine. *J Family Med Prim Care.* 2014;3(3):224-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Blasco-Belled A, Tejada-Gallardo C, Torrelles-Nadal C, Alsinet C. The costs of the COVID-19 on subjective well-being: an analysis of the outbreak in Spain. *Sustainability.* 2020;12(15):6243. [Crossref]
- Çifçi F, Demir A. COVID-19 pandemisinde Türk profesyonel futbolcuların COVID-19 korkusu ve kaygı düzeylerinin incelenmesi [Examination of COVID-19 fear and anxiety levels of Turkish football players in the COVID-19 pandemic]. *J Sport and Recr Researc.* 2020;2(S11):26-38. [Link]
- Krupp LB, LaRocca NG, Muir-Nash J, Steinberg AD. The fatigue severity scale. Application to patients with multiple sclerosis and systemic lupus erythematosus. *Arch Neurol.* 1989;46(10):1121-3. [Crossref] [PubMed]
- Armutlu K, Korkmaz NC, Keser I, Sumbuloglu V, Akbiyik DI, Guney Z, et al. The validity and reliability of the Fatigue Severity Scale in Turkish multiple sclerosis patients. *Int J Rehabil Res.* 2007;30(1):81-5. [Crossref] [PubMed]
- Meral BF. Kişisel iyi oluş indeksi-yetişkin Türkçe formunun psikometrik özellikleri [Psychometric properties of Turkish form of the personal well-being index-adult]. *The Journal of Happiness & Well-Being.* 2014;2(2):119-31. [Link]
- Yang H, Ma J. How an epidemic outbreak impacts happiness: factors that worsen (vs. protect) emotional well-being during the coronavirus pandemic. *Psychiatry Res.* 2020;289:113045. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Altuntaş O, Tekeci Y. Effect of COVID-19 on perceived stress, coping skills, self-control and self-management skills. *Research Square.* 2020:1-16. [Link]
- Demir A, Çifçi F. COVID-19 pandemi sürecinde egzersizsiz lise öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerine etkisinin incelenmesi [Investigation of the effect of exercise on high school student's psychological resilience levels in COVID-19 pandemic]. *Sportmetre: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi.* 2020;18(3):169-79. [Crossref]
- Dawson DL, Golijani-Moghaddam N. COVID-19: psychological flexibility, coping, mental health, and wellbeing in the UK during the pandemic. *J Contextual Behav Sci.* 2020;17:126-34. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Ekiz T, İlman E, Dönmez E. Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması [Comparasion of health anxiety level and control perception of COVID-19]. *Usaysad Derg.* 2020;6(1):139-54. [Link]

24. Çiçek B, Almalı V. COVID-19 pandemisi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması [The relationship between anxiety self-efficacy and psychological well-being during COVID-19 pandemic process: comparison of private and public sector employess]. *Turkish Studies*. 2020; 15(4):241-60. [[Crossref](#)]
25. Brooks SK, Webster RK, Smith LE, Woodland L, Wessely S, Greenberg N, et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*. 2020;395(10227):912-20. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
26. Bakioğlu F, Korkmaz O, Ercan H. Fear of COVID-19 and positivity: mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *Int J Ment Health Addict*. 2020:1-14. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
27. Schuster TL, Dobson M, Jauregui M, Blanks RH. Wellness lifestyles I: a theoretical framework linking wellness, health lifestyles, and complementary and alternative medicine. *J Altern Complement Med*. 2004;10(2):349-56. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
28. Isaacowitz DM. The gaze of the optimist. *Pers Soc Psychol Bull*. 2005;31(3):407-15. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
29. Altundağ Y. Erken dönem Covid-19 pandemisinde Covid-19 korkusu ve psikolojik dayanıklılık [Fear of Covid-19 an resilience durin the early Covid-19 pandemic]. *Ekev Akademi Dergisi*. 2021;85:499-516. [[Crossref](#)]
30. Morgul E, Bener A, Atak M, Akyel S, Aktaş S, Bhugra D, et al. COVID-19 pandemic and psychological fatigue in Turkey. *Int J Soc Psychiatry*. 2021;67(2):128-35. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
31. Tankisi H, Tankisi A, Harbo T, Markvardsen LK, Andersen H, Pedersen TH. Critical illness myopathy as a consequence of covid-19 infection. *Clin Neurophysiol*. 2020;131(8):1931-2. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
32. Dubey S, Biswas P, Ghosh R, Chatterjee S, Dubey MJ, Chatterjee S, et al. Psychosocial impact of COVID-19. *Diabetes Metab Syndr*. 2020;14(5):779-88. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
33. Tzur Bitan D, Grossman-Giron A, Bloch Y, Mayer Y, Shiffman N, Mendlovic S. Fear of COVID-19 scale: psychometric characteristics, reliability and validity in the Israeli population. *Psychiatry Res*. 2020;289:113100. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
34. Arısoy A, Çay M. Yaşlı bireylerde koronavirüs (covid-19) korkusu: yetişkin bireylerle karşılaştırmalı bir çalışma [Fear of coronavirus (covid-19) in elderly people: a comparative study with adults]. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*. 2021;17:82-97. [[Crossref](#)]
35. Shevlin M, McBride O, Murphy J, Miller JG, Hartman TK, Levita L, et al. Anxiety, depression, traumatic stress and COVID-19-related anxiety in the UK general population during the COVID-19 pandemic. *BJPsych Open*. 2020;6(6):e125. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]